

שמעתא עמיקתא

גליון רצ"ז - פרשת יתרו - תשע"ז - קהילת הניכי הישיבות, רמות ב' 80

פניני הלכה 80

שניים המשקיעים כספם בעסק וא' מתעסק, האם השיב שותפות או עסקא, לענין ריבית

הנותן מעות לחברו להתעסק בהם ויחלקו הרווחים, מבואר בגמ' (בי"מ קד:) דהוי פלגא מלוה ופלגא פקדון. ונמצא דנותן המעות מקבל רווח מחמת דמי הפקדון, ואילו מקבל המעות מקבל רווח מחמת דמי ההלוואה. ועל מנת דלא להווי ריבית הא דמתעסק המקבל במעות הפקדון, צריך הנותן לשלם שכר למקבל.

ודינא הוא דאם אין למקבל עסק אחר להתעסק בו עם המעות שקיבל, צריך נותן המעות לתת לו שכר טרחה שבכל יום ויום. **כתנן** (בי"מ סח.) אין מושיבין חנוני למחצית שכר, ולא יתן מעות ליקח בהם פירות למחצית שכר, אא"כ נותן לו שכרו כפועל בטל. ואם יש למקבל עסק אחר וא"צ להתבטל ממנו מחמת התעסקותו עם מעות חברו, סגי בשכר מועט לכל ימי השותפות. כמבואר בגמ' (בי"מ טו.) ונתבאר בפרטי הדינים בשו"ע יו"ד סי' רע"ז.

אולם בשותפות דינא הוא שחולקים השותפים הרווח וההפסד כפי שירצו, דלית ביה משום ריבית כיון דליכא הלוואה אלא שותפות. כמבואר בכתובות (נב.)

ול"לע כה"ג שכל אחד נותן מעות, אולם רק אחד מתעסק במעות, אי חשיב כשותפות או כנותן עסקא, לענין ריבית.

דהרמב"ם (פ"ו מהל' שלוחין ה"א) כתב להדיא לחלק בדבר ז"ל - שנים שהיו נושאין ונותנין בממון השותפות, אע"פ שהממון של אחד מהן, הרי זו נקראת שותפות. ואם פחתו או הותירו הרי הוא לאמצע, ויש להם להתנות בשכר ובהפסד כל מה שירצו כמו שביארנו. אבל אם היה האחד בלבד הוא שנושא ונותן בממון השיתוף, אע"פ שהממון של שניהם, הרי זו השותפות נקראת עסק. וזה הנושא ונותן נקרא מתעסק, שהרי הוא לבדו מתעסק במשא ומתן, ושותפו שאינו נושא ונותן נקרא בעל המעות.

ולדבריו כל שהאחד בלבד מתעסק, אית ביה משום ריבית, אם אינו נוטל שכר טרחתו [אלא דדינו כמי שאינו מתבטל מעסקו דסגי בשכר מועט, דהא מ"מ מתעסק הוא במעות ההלוואה, כמבואר בב"י בסי' קע"ז].

אולם **הרי"ף** (שערי שבעות השער השמיני) כתב דכל ששניהם נתנו הממון, אף אם אחד בלבד מתעסק, חשיב שותפות ולא עסקא. והביאו **הסמ"ג** (מ"ע פ"ב.) והנה **הרמ"א** (סי' קע"ז ה"ג) הביא לדניא דברי הרי"ף, וכתב - אבל אם לא אחד נתן מעות, אפי' אחד מתעסק לבד, אין כאן עסקא אלא הוי כשותפות בעלמא. אולם אכתי פש לן לברורי מאי דינא לנוהגים כדעת המחבר. דהב"י אע"ג דהזכיר (סי' קע"ז) דברי הרמב"ם, הרי"ף והסמ"ג. מ"מ בשו"ע לא הכריע לדניא בדבר. ועיוני **בגר"א** (סי' ס"ק ו') בב"יאר דעת הרמב"ם (בפ"ו מהל' שלוחין ה"ב) גבי עסקא שכתב "ואם היה זה המתעסק אריסו והיה לו עסק אחר אינו צריך לעלות לו שכר כלל, שהאריס משועבד הוא לבעל השדה". - דמפרש (הרמב"ם) מעשה דר"א מהגורניא (בי"מ סט.) דא"ל עד האידנא זוזי וכו', דלא כפי רש"י משום הדשתא לאו עסקא הוא, דהרי הרמב"ם כתב להדיא דבכה"ג עסקא הוא. אלא משום דכיון שחצי בהמה שלו א"צ לענין לו בחצי האחר אלא כדן אם יש עסק אחר, אלא דמ"מ צריך ליתן לו דבר מועט. וזוהי כיון שהוא אריסו א"צ לתת לו כלל. ע"כ.

שמעתא אליבא דהלכתא 80

האם מותר למכור מוצרים ע"י מכשירים אוטומטיים הפועלים אף בשבת

א. איסור מקח וממכר וקבלת שכר בשבת. ב. כשעכ"ס או ישראל אחר מוזמן לתת האיסור. ג. כשהישראל השני הוא מומר. ד. כשהשני נותן במכר. ה. שמזמן לו האיסור ללא טורח. ו. מוכר במחיר זול יותר. ז. כשהמכשול הוא לאחר זמן. ח. ספק לפני"ע. ט. מסייע ידי עובדי עברה. מצוי בזמנינו אמצעים אוטומטיים רבים למכירת מוצרים ומאכלים, כגון מכוונות למשקאות וחטיפים וכספומטים למשיכת מזומנים. וכן מכירת מוצרים שונים ע"י מחשב וכדומה, אשר גם הם פועלים באופן אוטומטי. ויש לעיין אם מותר שיפעלו אף בשבת ויו"ט.

ויש לעיין בזה בשני אופנים: א' במקומות ששכיחים עכו"ם. ב' במקומות ששכיחים מחללי שבת בפרהסיא. באופן הראשון יש לדון משום איסור מקח וממכר בשבת שהוא איסור דרבנן. וכן משום איסור שכר שבת (מחמת הרווחים), המוטל על המקבל בלבד, (אלא שהנותן עובר על לפני"ע), כמבואר **במ"ב** (סי' שו ס"ק כא). ובאופן השני יש לדון אף משום איסור "לפני"ע לא תתן מכשול" (קדושים יט, יז), דאפשר שנמצא מכשילו בשימוש במכונה חשמלית ובמקח וממכר בשבת. (ועי' עוד **ברמב"ן** (אמור כג, כד), **ברמב"ם** (שבת פכ"א ה"א), **במ"מ ובלח"מ** (שם), לענין חומר איסור מקח וממכר בשבת. ועי' משי"כ בזה בגליון ק"פ).

א. איסור מקח וממכר וקבלת שכר בשבת

והנה לענין איסור מקח וממכר מציוו **במהרש"ג** (ח"א סי' סה ד"ה אמנם מצאתי) שכתב לענין ישראלים המעמידים מכונה ברה"ר הפועלת גם בשבת באופן אוטומטי, שאין בזה משום איסור מקח וממכר, דלא גרע משאר מלאכות דאוי שאין בהם משום איסור כשנעשות מעצמן בשבת כדא"י בשו"ע (סי' רב ס"ה), וכ"ש מו"מ, ואף להתוס' (שבת יז: ד"ה אין) שכתבו הטעם לאסור באם העכו"ם יוצא מרשות הישראל לאחר שקיעת החמה, משום דמחזי כשלוחו, זה דוקא כהישראל מוסר לו החפץ, משא"כ הכא שהכל נעשה מעצמו. ומ"מ אם הכלי עומד ברשות ישראל יש להחמיר.

ועיי"ש עוד שכתב דלא שייך בזה אף משום שכר שבת, דהרי מותר לו לקבל שכר בעד ההוצאות, דלא גרע ממי שלקח דבר של חברו בשבת ואכלו דלא יעלה על הדעת לומר דלא יצטרך לשלם משום דהוי שכר שבת, כיון דהתשלומים הם רק בעד החפץ שלו שאלו. ואפי' אם חבירו מרויח בו ג"כ לך בה. ועוד דכיון דמה שמשלם בעד החפץ אין בו משום שכר שבת א"כ אף הדמוכר מרויח בה מ"מ ג"כ אין איסור דהוי שכר שבת בחבלעה דהרווח הוא נבלע בתוך דמי הקרן של החפץ. ואף אם נוטל שכר הרבה ונכלל בו גם הרווח מ"מ שוב הוי שכר שבת בחבלעה והכל מותר. [ועיי"ש שאף כשהרוב הוא שכר על שבת מ"מ אם איכא מיעוט על יום חול וכדו' חשיב הבלעה. ועי' בנידון של המכונה כיון שהשכר שמשלמין לו הוא יחד בשכר ההוצאות שנותן בעל המכונה (כגון חשמל וכדו') א"כ שוב הוי שכר שהוא מקבל בחבלעה. וכעין זה מציוו **במ"ב** (סי' שו ס"ק כא)].

ובדרך זה כתב **במנחת יצחק** (ח"ג סי' לד אות ו') ע"פ ה**נוב"י** (או"ח תני ס"ס"י כו) ומסיק שם שהדבר מותר בתנאי שאינו ידוע מי בעל הכלי, והכל נעשה מער"ש, ויתנה שאינו רוצה לקנות המעות עד מוצ"ש וכן יתנה שהקונה יקנה למפרע עוד לפני שבת. ע"כ. **ובמשנה הלכות** (ח"ד סי' לב אות ט, וס"י לג) כתב להתיר כי הוא שכר שבת בחבלעה, לפי שמעולם לא היה מכניס מכונה זו בשביל יום אחד אלא בשביל כל השבוע, ע"כ. **והגרש"א זצ"ל** (ששי"כ פכ"ט הגה עה) נקט דאין לאסור משום שכר שבת, שהרי הדמים הם עבור המצרכים. וכי"ז דלא **כהשבט הלוי** (ח"ה סי' כח ו"ח סי' טו אות ה) שנקט להחמיר במעמיד מכונה שעובדת מאליה בשבת משום שכר שבת.

ולפ"ז נמצא דאין לחוש משום מקח וממכר ומשום שכר בשבת. ואם הקונים הם עכו"ם אין לחוש אף משום לפני"ע דלא שייך בהם איסורי שבת. אולם במקומות שהקונים הם יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות אכתי יש לדון שצריך להימנע משום איסור לפני"ע. [ואם לא ידוע מה טיבם של יהודים של אותו מקום, עי' **בביאור הלכה** (סי' קסט על ס"ה) שכתב שחזקת כשרות סגי לזה. ועי' בתורה לשמה (שאלה תז ד"ה איברא)].

ב. עכו"ם או ישראל אחר מוזמן לתת האיסור

והנה במקום שיש עכו"ם המוכן לתת לישראל את המוצרים הנמכרים במכונה (כגון בחנות), או שיש מכוונות אחרות מוזמנות מבעלות עכו"ם (ובנדון של מכירה דרך מחשב אם יש אחרים המוכרים שם), ליכא לפני"ע. דהרי מבואר **בש"ס ע"ז** (ו: דלאו זה שייך דוקא בתרי עברי דנהרא, אבל לא בחד עברא דנהרא. כלומר במקום שהאיסור מוזמן אף ללא עזרת הישראל כגון שיש עכו"ם המזומן להושיט האיסור אין משום לפני"ע. וכן נקטו **הרי"ף** (ע"ז א: ברי"ף), **הרא"ש** (שם פ"א סי' א) ו**הר"ן** (שם). וכן פסק **השו"ע** (יו"ד סי' קנא). [אולם **הרמב"ם והחינוך** לא הביאו דין זה. ועי' **במהר"ם שיק** (מצוה רלב אות ג), **במנ"ח** (מצוה רלב אות ג) **בגרי"פ לרס"ג** (ח"ג פ"ו נ"ע עמ' 415 ד"ה מיהו לזה), **במנחת אלעזר** (ח"א סי' ס"ג אות ד) ו**בחו"א** (יו"ד סי' בסבס סי' יג) משי"כ בזה].

ואם הפני המוכן להושיט לו, או בעל המכונה השניה, הוא ישראל, נחלקו גדולי האחרונים אם זה בכלל חד עברא דנהרא. דעת **השני משה** (ח"ב סי' קה) דאף כה"ג חשיב חד עברא דנהרא. וכן דעת **הכת"ס** (יו"ד סי' פג ד"ה מאחר שהדמינו), **המנחת אלעזר** (ח"א סי' נג בשבועות אביו ד"ה והנה עפ"י) ו**הגרי"פ לרס"ג** (ח"ב ל"ח קנב ד"ה אלא עמי קט). וכן מוכח **מהבנין ציון** (ח"ג סי' עח).

אבל דעת **המשנה למלך** (מלוה ולוה פ"ד ה"ב) דבכה"ג איכא משום לפני"ע, דבשלמא במקום שיש עכו"ם המושיט האיסור אין הישראל עובר על לפני"ע אם מושיט גם הוא, כי לא שייך כלפי העכו"ם איסור לפני"ע, אבל כשישראל הוא המושיט כיון שנמצא עובר על לפני"ע, גם אם ישראל אחר מושיט לו עובר על לפני"ע. ועוד יש לחלק ולומר דלא הותר להושיט מחמת שיש גם יהודי אחר שרוצה להושיט משום שאפשר שיחזור בו ולא יתן ונמצא דאיהו הוא דקא מכשיל לחבריה, ע"כ.

ועי' **בשולח הגבורים** (ע"ז א: סוף אות ג) שמשמע דס"ל כמשל"מ, וכן פסקו **הגינת וורדים** (להפמ"ג כלל מג ד"ה ודע עוד), **הברכ"י** (חוי"מ סי' ט אות ג), **הרע"א** (סי' קצד ד"ה ולזה נראה), **החוו"ד** (סי' קס ס"ק א), **המנ"ח** (מצוה רלב אות ג ד"ה ועיין משנה למלך), **החו"א** (דמאי סי' יד ס"ק יז), **המנח"ש** (ק"י סי' מד אות ג) ו**האור לציון** (ח"ב פמ"ג הגה ב). ומ"מ יש מקום לצרף דעת הפני משה ודעימיה להתיר. וכן הוא **במנחת יצחק** (ח"ג סי' עט אות יג). ועי' **בקובץ תשובות** (ח"א סי' ס) שכתב לסמוך ע"י הפני משה בשעת הדחק.

ג. הישראל השני הוא מומר

ואם שלפי טעם השני של המשנה למלך דאיכא לפני"ע כה"ג משום שהישראל יחזור בו ולא יושיט האיסור ונמצא דאיהו הוא דקא מכשיל לחבריה, י"ל דזה לא שייך היכן שהרוצה לעבור על האיסור הוא מומר או חופשי. וכן מצאתי **בחתן סופר** (שער המקנה וקנין, כללי לפני"ע אות יח) שבישראל מומר מודה המשנה למלך להתיר, אלא דנשאר בצ"ע. וכן י"ל לפי **הפת"ש** (יו"ד סי' קט אות א) שכת' שכונת המשנה למלך דדוקא אסור היכא שהאחר העושה האיסור קרוב הדבר שיחזור בו כי לא יחפוץ לעשות רשע, ע"כ. ושו"מ **בדברי יציב** (ח"ב סי' רלה אות ב) שפסק להקל. וכן י"ל אליבא **דהפח"ח חיים** (פתיחה לאו"ן ד). וכן נקט **בחלקת יעקב** (ח"א סי' כג אות ה). ועי' **במנחת יצחק** (ח"ג סי' עט אות ד ד"ה ועוד יש לדון). ועי' עוד משי"כ בס"ד בגליון קט"ז.

ובאמת נראה דבלא"י אם כבר נתיחו מכוונות ברחובות (וכן לענין מכירה דרך המחשב אם כבר יש עוד מקומות המוכרים שם) תו לא שייך לאסור ע"פ הטעם של המשנה למלך, דכבר השני מושיט ולא שייך לומר שמא לא יתן לו. ועיין [משום ריבוי בשיעורים אין חשש, כי אין הדרך שיקנה פעמיים מחמת שיש כאן שתי מכוונות. ובדרך זה מציוו **באג"מ** (ח"ה סי' יג אות ז). ועי' עוד לענין איסור ריבוי בשיעורים בלאו דלפני"ע, **בריטב"א** (ע"ז ו: ד"ה ת"ל), **בברכ"י** (חוי"מ סי' ט אות ג ד"ה אי"א אפסר), **במנחת חיים** (ח"א סי' מה ד"ה ולכאורה עלה) ו**באג"מ** (או"ח ח"ב סי' פ). ואכמ"ל].

